

O'ZBEK TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O'QITISH

O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishda pedagogikaning muhim jihatlari

Xurshida Kadirova¹

Abstrakt

O'zbek tilini o'qitishda xorijiy tillarni o'qitishdagi muayyan tajribalarni olib kirish ushbu maqolaning maqsadlaridan biri hisoblanib, o'zga tilli guruhlarda o'zbek tilining samaradorligini oshirish, dars sifatini yaxshilash uchun qilingan harakatdir. Unda quyidagi vazifalar belgilanadi: a) Ta'limda milliy va xorijiy tajribani qiyoslash; b) O'qituvchi va dars sifatini oshirish bilan bog'liq omillarni tadqiq etish; s) O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishda xorijiy tajribalarni qo'llash ikoniyatlarini o'rganish; d) Til ta'limida psixologik va metodik kompetentsiyalarni tahlil qilish. O'zbek tili darslik va qo'llanmalarining salmog'i va sifatining oshishi til o'rguvchining ta'limini osonlashtiradi, idrokini ravshanlashtiradi. Maqolada ko'rsatilgan masalalarning qo'llanganlik darajasi amaliy ahamiyat kasb etadi. Til ta'limida metodologik yondashuv zaruriy omil ekan, uni nazariy va amaliy jihatdan hayotga tadbiq etish muhim masaladir.

Kalit so'zlar: *o'zbek tili, milliy dastur, ta'lim sifati, pedagogikaning uch doirasi, pedagogikaning uch texnikasi, tana tili, o'qituvchi nutqi, skafolding, havoza, yaqin rivojlanish sohasi, til ta'limi.*

Kirish

Mamlakatimizda ta'lim siyosatining avj olishi salohiyatli, bilimli va iqtidorli yoshlarni tarbiyalash va jahon sahnasida raqobatbardosh kardlarni tayyorlash bilan bog'liq. Ta'limni shunchaki emas, balki sifatli o'qitishga bo'lgan e'tibor hamma zamonda ham diqqat markazida bo'lgan, ammo bugun jahon miqyosida zamonaviy standartlarga mos kelish masalasi xorijiy tajribaga murojaat

¹Kadirova Xurshida Batirovna – filologiya fanlari nomzodi, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, Amaliy filologiya kafedrası dotsenti v/b.

E-mail: qodirova@navoiy-uni.uz

ORCID: 0000-0001-5194-7155

Iqtibos uchun: Kadirova, X. 2022. "O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishda pedagogikaning muhim jihatlari". *O'zbekiston: til va madaniyat. Amaliy filologiya* 1(5): 54-68.

qilishga undaydi. Shu ma'noda, bugun milliy va xorijiy tajribani uyg'unlashtirgan "Milliy dastur"ni yaratishga bo'lgan ehtiyoj amaliy ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun, O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi O'RQ-637-sonli "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun mamlakatimizdagi mavjud dasturning kuchini yo'qotdi. Endi jahon hamda mintaqamizdagi tajribalar o'tilajak darslarimizda o'z aksini topadi.

O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitish bo'yicha muayyan qadamlar qo'yilgan bo'lib, 1991-yillarda nashr etilgan X.Ismatullayevning "Самоучитель узбекского языка", asari, shuningdek, M.A.Batirova va boshqalar tomonidan yozilgan "Учимся говорить по-узбекски. Русско-узбекский разговорник" kitobi dastlabki ishlar hisoblanadi. 10 yildan ortiq vaqto'tib, 2003-yilda R.Rasulovning bir necha olimlar bilan hammulliflikda yaratgan "O'zbek tili"si dunyo yuzini ko'rdi. Yana 10 yildan so'ng 2012-yilga kelib T.S.Sorokinaning "Узбекский язык для стран СНГ" asarini mukammal ish sifatida ko'rsatish mumkin bo'ldi. Bugungi kunda G.Ergasheva va MO'TUL jamoasi tomonidan ishlab chiqilgan adabiyot o'zgacha nom ostida kreativ yondashuvni o'zida aks ettirmoqda. "O'zbekona" [Ergasheva 2020; Ergasheva, Adilova 2021] bugun ko'pchilikning e'tiborini qozondi. Lekin biz bu bilan to'xtab qolmasligimiz kerak. Xorijliklar uchun tanlov imkoniyatini yaratish o'zbek filologlari oldida turgan majburiyatdir. Shuningdek, yangi metodik yondashuvlarni o'zida aks ettirgan adabiyotlarni yaratish kun tartibidagi masaladir.

Til ta'limida uchta qadriyat bor:

- til ta'limi davlat qadriyati sifatida;
- til ta'limi ijtimoiy qadriyat sifatida;
- til ta'limi shaxsiy qadriyat sifatida.

Bular o'zaro bir-biriga bog'liqdir. Mamlakatda til ta'liminin-ing rivojlantirishi davlat, jamoat va shaxsiy manfaatlar uyg'unlash-gandagina ro'y beradi. Unga siyosiy tus berganda, ijtimoiy ahamiyati-ni muvofiqlahstirganda, inson omili yuqori pog'onaga ko'tarilganda – shaxsiy manfaatlar, xususiy nuqtai nazarlar ustun qo'yilgandagi-na til ta'limidagi muammolarni hal etish; jamiyat oldida turgan ijtimoiy-pedagogik natijalarga erishish; davlat, ta'lim, ijtimoiy madaniyat maqsadlarining yuqori sifatlariga erishish mumkin. Zero, har qanday tilning roli uning jamiyatdagi, davlatdagi mavqei bilan bel-gilanadi.

Til xalqaro aloqa vositasi bo'lishi mumkin. Bunga, birinchi navbatda, ijtimoiy vazifalarning maksimal miqdorini bajaradigan

global qamrovli va universal madaniyat tillari kiradi. Bunday tillarga, masalan, ingliz, rus va nemis tillari misol bo'la oladi. Agar til ma'lum bir mintaqaning bir qator mamlakatlarida (masalan, nemis tilida – nemis tilida so'zlashuvchi mamlakatlarda) so'zlashsa, bu til davlatlararo til maqomiga ega bo'ladi.

Til davlat yoki mahalliy til rolini o'ynashi mumkin. O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitish mamlakatimizda lokal (mahalliy) tus olgan bo'lib, akasriyat adabiyotlar o'zga tilli guruhlar uchun mo'ljallangan. (Shu o'rinda, o'zbek tilini o'qitish metodikasini yaratishda B. To'xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyodovalarning [To'xliyev, Shamsiyeva, Ziyodova 2006], Yo'ldoshev Rustam A'zamovich [Юлдашев 2015] hamda olim Muxitdinova Xadicha Sobirovnaning [Muxitdinova 2020] hissalarini e'tirof etish lozim.) Shuning uchun, xorijliklar adabiyotlarning yetishmovchiligidan shikoyat qiladi. Oliy ta'limda esa davlat tili sifatida lingvokulturologik qirralari ochilmay o'rgatiladi. Bu tabiiy. O'zbekiston muhitida o'zga tilli fuqaroni qurshab olgan tilning xarakter-xususiyati, milliy mohiyati barq urgan shart-sharoit mazkur bo'shliqni to'ldiradi. O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitish borasida yuqorida zikr etilgan tillarning metodikasidan andoza olish, boyitish, qayta ishlash, mavjud adabiyotlarni to'ldirish xorijliklar uchun qulaylik, tanlov imkoniyati garovidir.

Xorijliklar Nigora Azimovaning Amerikada 2010-yilda chop etilgan "Uzbek. An elementary textbook" ("O'zbek tili. Birinchi bosqich") [Azimova 2010]; 2012-yil Moskvada nashr etilgan «Узбекский язык для стран СНГ» [Бакиев, Караева, Коршуноса, Краева, Тешабаева, Фролова 2012] darsligidan keng foydalani-shadi. Bundan tashqari bugungi kunda bir necha loyihalar ham avj olib bormoqda. Misol qilib MO'TUL jamoasining "O'zbekona" loy-ihasini keltirish mumkin. Aytish kerakki, bunday loyihalar qancha ko'p bo'lsa til ta'limida sog'lom raqobat; izlanishga, tilning yangi qir-ralarini kashf etishga bo'lgan ishtiyoq; tadqiqiy yondashuv va nuqtai nazarlarga keng yo'l ochiladi.

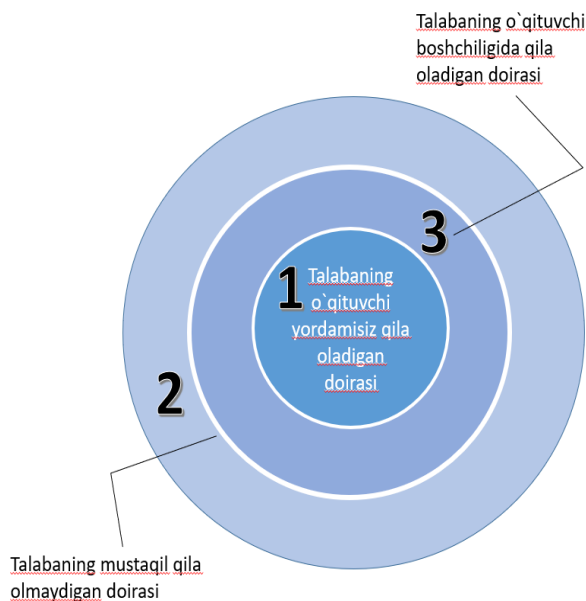
1997-yilda "Chet elliklar uchun. O'zbek tili – 1" [Rafiyev 1997] nomli kitob ham bu masladagi dastlabki muhim qadamlardan biri hisoblanadi. Zero, u muayyan til muhitiga moslashgan bo'lib, milliy koloriti o'zbek tili bilan umumiy hisoblangan til egalariga mo'ljallanganligi bilan ahamiyatli. Yaratilajak adabiyotlar ana shunday muayyan millat xususiyatlariga moslashlashtirilgan bo'lishi muhim masala. Bunda idrok masalasi; ong ostida qotib qolgan intizom mas-alasi; diniy, ijtimoiy, milliy qadriyatlar masalasi til o'rganishga to'siq bo'lmasligi haqida so'z bormoqda. Ehtimol yo'qotishlar, orttirishlar-

ga duch kelinar, biroq asosiy maqsad o'rganuvchini qiziqtirish, jalb etish va shu orqali o'zbek tilining shirasini targ'ib qilish bo'lib qoladi.

Asosiy qism

Pedagogikaning uch doirasi. Tilni o'rganish yoqimli tajriba bo'lishi mumkinligini muhokama qilar ekanmiz, samarali strategiyalarga ega bo'lmagan o'qituvchilar bu tajribani buzib qo'yishi mumkinligini ham o'ylab ko'rishimiz kerak. Til o'rganuvchilar tomonidan materialni maksimal darajada o'zlashtirishini ta'minlash uchun ma'lumotni taqdim etish va mazmunni yetkazishning ba'zi usullarini ko'rib chiqish mumkin.

Yaxshi o'qitish texnikasi nima?! Hayotimiz davomida ko'plab buyuk professor-o'qituvchilar bo'lib, ularning materiallarni taqdim etish va yetkazish usullarini yodga olaylik. Albatta, bu buyuk o'qituvchilar yozuv taxtasi, PowerPoint taqdimotlari, grafikalar, diagrammalar va hatto metaforalardan foydalanganlar. Bu usullarning barchasi talabalarga o'zi o'qitayotgan tilda muloqot qilish va materialni 100% yetkazishda ko'p yordam bergan. Ongli, balki ongsiz ravishda, lekin shu buyuk o'qituvchilarimiz bizga uni idrok etishni, ya'ni o'zlashtirishni osonlashtirishga qo'llaridan kelganda harakat qilganlar.

Rus psixologi Lev Semyonovich Vigotskiy o'qituvchilar pedagogikaning uchta doirasini eslab qolishlari kerakligini tushuntiradi. **Birinchi doira:** talabalar bilgan narsalari. **Ikkinchi doira:** ular hali o'rganmagan narsalar. **Uchinchi doira:** talabalar

o'qituvchidan o'rganishi kerak bo'lgan ma'lumot.

Uchinchi doira "yaqin rivojlanish doirasi" (ближайшая зона развития) deb ataladi. [Выгодский 1999] Biz buni shirin zona deb atashimiz mumkin, chunki til – bu shirinlik va o'qituvchi o'sha doirada ishlaganda eng yaxshi ta'mga ega bo'ladi.

Stefan Krashen, ESL (English as a second language – Ingliz tili ikkinchi til sifatida) nazariyotchisi, materialning kirish mo'ljali (gipotezasi) deb nomlangan shunga o'xshash bir nazariyani taklif qiladi. Bu nazariya shuni ko'rsatadiki, talabalar rivojlanish uchun ayni damdagi darajasidan bir oz yuqoriroq bo'lgan kirish ma'lumotlarini olishlari kerak. Bir oz murakkabroq, ozgina yangi material.

Stefan Krashen buni "kirish + yangi ma'lumot (I + 1)" deb ataydi. [Krashen 1977; Brown 1977] E'tibor berilsa, bunday yondashuv L. S. Vigotskiyning xulosasidagi yaqin rivojlanish doirasi (ближайшая зона развития) ni yodga soladi.

Ushbu doiradan tashqarida ishlaganda nima bo'lishi haqida mulohaza qilib ko'ramiz. Quyidagi matnga e'tibor bering:

«Bir necha yil oldin men ikki joyda dars berganman: til maktabida va universitetda. Til maktabidagi talabalarimdan biri universitet talabalari bilan birga darsda qatnashish mumkinligini so'radi. Bu talaba juda aqlli yosh xonim edi, lekin u faqat uch oy davomida ingliz tilini o'rgangan, shuning uchun uning darajasi boshlang'ich edi. Shunga qaramay, uning natijalari hayratlanarli edi. Menga bu jarayonni kuzatish juda yoqardi. U auditoriyadagi har qanday savolga osongina, tabassum bilan javob berardi.

Bu talaba ilg'or talabalar bilan birga darsda o'tirishni so'raganda, albatta, rozi bo'ldim. U o'zining maftunkor tabassumi bilan hammadan oldin keldi. Lekin gapni boshlashim bilan uning tabassumi yo'qoldi va talaba qovog'ini chimirdi. Keyinchalik u menga maktabdagi auditoriyada hamma narsani tushunishini, lekin universitetda go'yoki umuman noma'lum tilda gapirganimni aytdi. Uning nazarida juda tez gapirganman va talaba tushunolmaydigan juda murakkab so'zlarni ishlatganman.»

S.Krashen buni «I + 10» deb ataydi. Ushbu formula bo'yicha kiritilgan ma'lumotlar talabaning hozirgi darajasidan juda farq qiladi.

Bunga zid bo'lgan boshqa bir vaziyatni kuzatamiz.

"Hayvonot olami" kursiga xush kelibsiz.

Mendan keyin takrorlang, iltimos.

Bu it.

"It", qaytaring "IT".

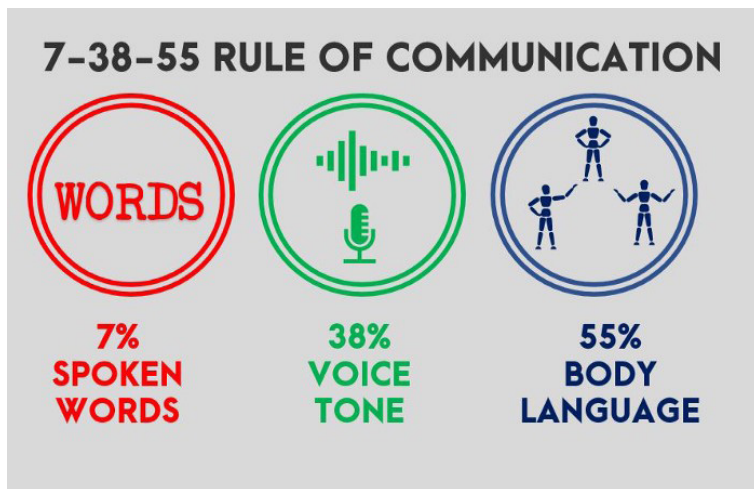
Bu mushuk.

Mu-shuk, MU-SHUK" Bunda o'qituvchi o'rgatmoqchi bo'lgan narsani talaba biladi, shuning uchun u zerikishni boshlaydi.

Krashen buni «I + 0» deb ataydi. "Kirish mo'ljali" talabaga to'liq ma'lum. Demak: til o'qituvchisi juda murakkab yoki aksincha, juda oddiy materialni o'rgatishi kerak emas. Talabani ilhomlantirishi, biroq ularni chet tilidan uzoqlashtirmasligi uchun "I + 1" formulasiga amal qilgan holda ma'lumot berishi kerak. O'qituvchi **yaqin rivojlanish doirasini** aniqlab olishi va talabalarga ma'lumotni bloklarga to'g'ri ajratgan holda, kerakli tezlikda gapirish va samarali usullarni qo'llash orqali yordam berishi kerak, shundagina talaba o'qituvchisiz tushuna olmaydigan materialni o'zlashtirishi mumkin.

Pedagogikaning uch texnikasi. Til ta'limida talabalarga yordam beradigan uch xil texnika mavjud. Birinchisi: tana tili, ya'ni imo-ishora tili.

I Tana tili. Bu uslub Rozentalning ilmiy ishlarida o'z aksini topadi. [Mehrabian 1981; Mehrabian 1972] Talabalar o'qituvchini kuzatayotganda imo-ishoralar, ko'z bilan aloqa qilish va harakat orqali yangi materialni tushunishlari oson bo'ladi. Ba'zi tadqiqotchilar noverbal muloqotni verbal muloqot kabi 80% samarali deb bilishadi.

Albert Mehrabyan 7, 38, 55% qoidasini taklif qiladi, bu raqamlar bilan mos ravishda so'zlar orqali muloqot qilish foizi, nutq tonalligi va imo-ishora tili mos keladi.

Auditoriyada talabalarga orqasiga qarab gapiradigan o'qituvchini tushunish ehtimoli talabalarga qarab turgan yoki o'tirgan o'qituvchiga qaraganda uch baravar kam. Gap shundaki, noverbal muloqotning asosiy qismi qo'llar va yuzlar yordamida

amalga oshiriladi.

Shuningdek, tana tili va imo-ishora tili talabalarining yangi so'zlarni yodlashi uchun assotsiatsiya yaratishda ham ishlatilishi mumkin.

“Venesuelaga ketayotganimni bilib, mahalliy dialektni o'rgatgan ispan o'qituvchimni hech qachon unutmayman. – deydi Shayn Dikson, o'zining “Teach English Now!” kursida, – Bu so'z “oldinga borish”, maqsadli, qat'iy olg'a yurish ma'nosini bildiradi. U buni mana shu ishora bilan ko'rsatdi. Bu so'z “palante” edi. Oldinga siljish degan ma'noni anglatgan ushbu so'zni eslab qolishimga yordam beradigan ajoyib vizual illyustratsiya ko'z o'ngimda muhrlanib qolgan”

Tana tili – bu oddiy uslub, ammo u talabalar uchun o'quv jarayonining ajralmas va zarur qismidir.

II O'qituvchi nutqi. O'qituvchilik kasbi uchun ajralmas bo'lgan ikkinchi mahorat – bu nutqning o'ziga xos uslubi – o'z nutqidir.

O'qituvchi o'z nutqini talabaning darajasiga mos ravishda o'zgartirishi yoki soddalashtirishi kerak. Bu oddiy holat bo'lib, ko'pchilik o'z suhbatdoshining mavqei, yoshi, darajasiga qarab turlicha muloqot qiladi. Odatda bir xil mavzuni uch xil odamga – to'rt yoshli bolaga, o'z otasiga va eng yaxshi do'stiga turli tarzda istifoda etamiz. Bu holat mavzunni emas, nutqni o'zgartiradi xolos.

To'rt yoshli bolaga aytiladigan narsa otaga aytilmaydi, otaga aytilmagan narsa do'stga aytiladi va aksincha. Tabiiyki, bu jarayonda vaziyatni beixtiyor o'z qo'limizga olamiz. O'qituvchi ham talabalarining darajasini inobatga olishi, shunga ko'ra axborotni yetkazish shaklini tartiblashi eng ahamiyatli omildir.

O'zga tilli guruhlarda o'zbek tili yo'nalishi talabalarining aksariyati nutq masalasida muammolari bor. Biz ularning ko'proq nutqi ustida ishlashimiz kerak. Chekka qishloqdan kelgan talabalarining aksariyati uyatchang, buning ustiga, hatto o'zbek tilida ham ravon gapirish ko'nikmasiga ega emas. Sababi mashq, amaliyot meyoriga yetmagan. Vaholangki, ular auditoriyada o'zbek tilidan dars berishi kerak.

Ko'pchilik yangi o'qituvchilar buni qanday qilishni umuman bilishmaydi. Avvaliga juda tez va juda murakkab, yoki aksincha, juda oddiy va juda sekin gapirishi mumkin. Talabalarining saviyasiga qarab samarali topshiriqlar bergan bir qancha o'qituvchilarni ko'rganmiz, biroq topshiriqlarni tushuntirishda nutqi talab darajasida emas.

«O'qituvchi nutqi» qanday bo'lishi kerak!?

O'qituvchi nutqi takrorlari serob, qisqartirilgan grammatik shakllarga boy, soddalashtirilgan, e'tiborni tortuvchi so'zlar bilan

to'yintirilgan, umumiy madaniy kompetentsiyalar inobatga olingan, savollar, izohlar va yana takrorlar bilan kengaytirilgan nutqdan iborat bo'lishi maqsadga muvofiq.

Har bir unurni alohida ko'rib chiqamiz.

Takrorlash – fikrni til o'rganuvchiga tushunarli qilish uchun uni qayta shakllantirish yoki eslatish demakdir. Bu til o'rgatishning tabiiy va zarur strategiyasi bo'lib, ko'p o'qituvchilar bora-bora uni faqat intuitiv ravishda qo'llay boshlaydilar. Agar ingliz tili kurslariga borgan bo'lsangiz, mabodo u yaxshi o'qituvchi bo'lgan bo'lsa, siz buning guvohi bo'lgansiz. Ya'ni eski mavzuga bir necha mavzudan keyin qaytishlar bo'ladi.

Takrorlash, shuningdek, til o'rganuvchilarga takrorlanayotgan materialning ahamiyatini idrok etishga yordam beradi. O'qituvchilar takrorlanadigan ma'lumotlarga e'tiborni jalb qilish uchun «avval aytganimdek» yoki «boshqacha aytganda» kabi iboralardan foydalanadilar.

Qisqartirilgan grammatik shakllardan foydalanish. Bu murakkab til elementlarini soddalashtirish va ularni tushunishni osonlashtirishdir.

Ko'pgina tajribali o'qituvchilar qisqartirilgan shakllardan qanday foydalanishni intuitiv ravishda o'rgangan bo'lishsa, yangi o'qituvchilar buni qilishni o'rganishlari, turli konstruktiviyalarni soddalashtirishlari va potentsial qiyin va anglash og'ir bo'lgan iboralardan qochishlari kerak. Buning uchun quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

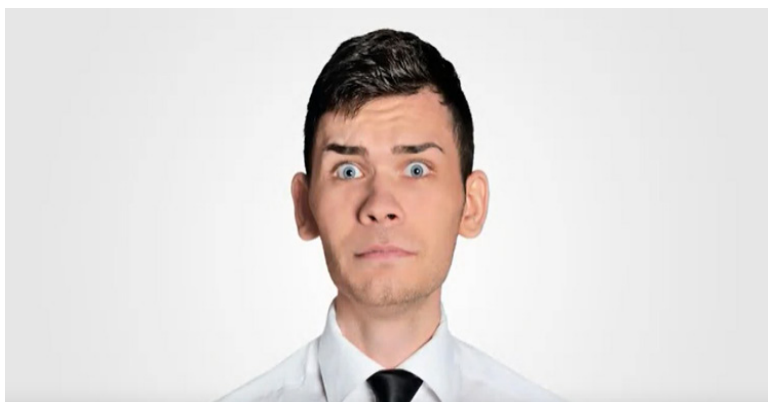
➤ Soddalashtirilgan so'z boyligi. Oddiyroq so'zlardan foydalanish nazariy jihatdan juda oson ko'rinadi, lekin amalda qiyin. Chunki bunda auditoriyaning darajasini taxmin qilishga to'g'ri keladi. Masalan, *Ular «o'zini oqlash» so'zini bilisharmikan? Yo'q, ular «bahona topish» iborasini bilishsa kerak*, qabilidagi mulohazalar bilan tushunchalarning eng maqbuli tanlanadi.

➤ Diqqatni jalb qiluvchi so'zlar. "O'qituvchi nutqi"ning yana bir elementi – kirish so'zlardan foydalanish bo'lib, ular alohida vazifa, ya'ni talabalar diqqatini nazorat qilish va uni u yoki bu tomonga yo'naltirish ahamiyatiga ega. Bular «*birinchi*», «*masalan*», «*shuningdek*» kabi so'zlardir. Ular talabalarga oddiy va tushunarli axborot yetkazish uchun ishlatiladi.

Madaniy kompetentsiyaga ega bo'lish. O'zga tilni o'rganuvchilar bilan ishlashga odatlanmagan ko'plab o'qituvchilar talabalarga noma'lum bo'lgan madaniy hodisalarga o'zlari bilmagan

holda murojaat qilib qolishlari mumkin. Aslini olganda o'qituvchi talabalarga qaysi tilni o'rgatayotgan bo'lsa o'sha til vakillarining madaniy qirralarini tanishtirish orqali til o'rganuvchilarning madaniy qatlamlari haqida muayyan darajada bilib olish imkoniga egadir. Umuman olganda ma'lum bo'lmagan mavzuni ochmaslik, mabodo qiziq bo'lsa, samimiylilik bilan so'rash orqali tushunmovchiliklarning oldini olishga erishish mumkin. Misol uchun, o'zbek mentalitetida turmush o'rtoqlar bir birlarining ismlarini aytmaslik madaniyati ko'p boshqa madaniy qatlam uchun antiqa bo'lib tuyulishi mumkin. bunday misollar juda ko'p bo'lib, o'qituvchi auditoriyaning tili haqidagi axborotga ega bo'lgan holda ushbu kompetentsiyani shakllantirishi zarur.

Aniqlik kiritish. Bunda qisqa pauza qilish, nutqni sekinlashtirish va boshidan boshlash bosqichlarini bosib o'tish mumkin. Bu shunchaki "takrorlash"dan ustivorlikka ega. Materialga izoh berilganda ta'riflar va misollarni o'z ichiga olgan holda yanada ko'proq ma'lumot beriladi. Misol uchun, til o'rganuvchiga «oriyat» so'zi haqida axborot bera turib, materialni aniqlashtirish uchun, misollar keltirgan holda, uning ta'rifini berish mumkin. Bunda ham o'zga til vakili uchun noma'lum bo'lgan milliy-madaniy omillar sabab bo'lib, o'qituvchi uni to'g'ri yetkaza olish uchun yetarli bilimga ega bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Misol uchun, ayollarga bo'lgan munosabat, turli marosimlar, urf-odatlar bilan bog'liq tushunchalar tarjima qilinmaydi va unga izoh talab etiladi.

Savollar. Talabalar nimani tushunganligini aniqlash uchun savollar berish o'qituvchining eng an'anaviy nutq shakli hisoblanadi. Mabodo, biror narsa talabalarining e'tiboridan chetda qolsa, o'qituvchi uchun muhim bo'lgan bu vaziyat savol orqali aniqlanadi. Bundan tashqari, savollarni berganda, ularga javob berish uchun yetarli vaqt ajratish ham muhimdir. Ba'zida sukunat bilan to'ldirilgan

pauza ham qiziqish uyg'otadigan va talabalarni ishga jalb qiladigan samarali usuldir.

Til o'qituvchilari doimo til o'rganuvchilarning ko'ziga e'tibor berishadi. Va agar talabalar mana bunday qarashsa, unda «o'qituvchi nutqini» o'zgartirish yoki qayta ko'rib chiqish kerak bo'ladi. Auditoriya bilan ko'z aloqasini o'rnatishning ahamiyatini e'tiborsiz qoldirmaslik zarur.

III Scaffolding. Til o'rganuvchilar bilan kontakt o'rnatish, axborot berishni yanada qulayroq qilish va ularga tilni o'zlashtirishda yordam berish uchun muhim bo'lgan – yuqorida qayd etilgan *tana tili* va *pedagogik nutq* kabi tushunchalardan tashqari yana bir texnika mavjud. Bu ingliz tilida Scaffolding deb ataladi. Bizning til-da leksik tarjimai qurilishda ishlatiladigan havoalar ma'nosini beradi. Scaffolding bino qurish uchun ishchilarning foydalanadigan platformalaridir. Bino qad ko'tarayotganda quruvchilarning harakatlanishi uchun ajratadigan ushbu yurish yo'laklari singari, o'qituvchilar til o'rganuvchilarga murakkab tushunchalarni tezroq tushunishlariga yordam berish uchun zarur ko'rsatmalar va tuzilmalarni taqdim etishlari kerak bo'ladi.

Scaffolding usulining asosiy vazifasi talabalarga sodda topshiriqlar orqali bosqichma-bosqich murakkab narsalarga o'tish imkoniyatini yaratishdir, bu ularga qiyinroq vazifalarni bajarish uchun oson tushunchalarni birlashtirishga imkon beradi. Xo'sh, scaffolding jarayoni qanday?

Til o'rganishda havoaning asosiy tamoyillaridan biri bu yangi yoki, ayniqsa qiyin vazifani tushunish uchun birinchi navbatda, vazifani bajarishda misol keltirib, ko'rsatib berish.

Ya'ni amalda vazifaning turli qismlarini ko'rsatish va keyin ularga qiyin vazifalarni o'zlarining bajarishlariga ruxsat berish ketma-ketligi muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, birinchi bosqich, vazifa namunasini ko'rsatish hisoblanadi. O'zbek tilida murakkab bo'lgan ko'plab grammatik vaziyatlar bor. Talabalarga bosqichlarni ko'rsatib, o'qituvchi boshchiligidagi amalda qo'llash bo'lgan skafolding jarayonining ikkinchi qismiga o'tiladi. Bunda o'sha aniq ko'rsatmalar, namunalar, jarayonning har bir bosqichini takrorlash kabi usullardan foydalaniladi. O'qituvchi rahbarligida mashq qilgandan so'ng, talabalarga nihoyat topshiriqni mustaqil ravishda bajarish imkoniyatini berish mumkin. Quyida buni kengroq izohlaymiz.

Ot soʻz turkumining grammatik kategoriyalari oʻzbek tilining suyagi hisoblanadi. Zero, gap tuzishda soʻzlarning bir biriga bogʻlanishi ular orqali, xususan kelishik kategoriyasi orqali amalga oshadi. Oʻzbek tili bu masalada ingliz tilidan qiyinroq va rus tilidan osonroq. I Love You – jumlasini rus tiliga soʻzma-soʻz oʻgirilganda – я любовь ты; oʻzbek tilida esa – *men sevgi sen* shaklida namoyon boʻladi. Bu oʻrinda oʻzbek tili bosh boʻlaklarining pozitsiyasi ingliz va rus tilidan farqlanishi, moslashuv belgilarining ingliz tilida yoʻqligi dastlab til oʻrganuvchi uchun yangilik hisoblanadi va uni oʻqituvchi avval koʻrsatib berishi kerak boʻladi. Grammatik kategoriyalar tilning ichki qismlari boʻlib, pazl kataklari, yoki imoratning gʻishtlari kabi toʻgʻri qoʻyilishni talab etadi. Uni nafaqat toʻgʻri qoʻyishni oʻrgatish, balki imoratga uzoqdan nazar solishga koʻmaklashish ham kerak boʻladi: bu – skafolding texnikasi.

Baʼzan talabalarining oʻzlashtirishi yaxshi boʻlmasa, boshidan boshlash mumkin. Skaffolding bir martalik harakat emas. Bu juda rekursiv, yaʼni orqaga qaytib-qaytib, takror va takror amalga oshirish bilan natijalanadigan usuldir. Talabalarga topshiriqlarni taqsimlagan holda, toki ular oʻzlarini bu ayni mavzuda erkin his qilmaguncha mashq qilish uchun vaqt berish orqali tilning mohiyatini, ichki jarayonlarini oʻzlashtirishga yordam berish mumkin.

Shunday qilib, oʻqituvchining til oʻrgatishida muayyan mezonlar borligi maʼlum boʻladi. Bu tana tili, oʻqituvchi nutqi va havozalar orqali talabalarga maʼlumotni yetkazish mahoratidir. Bu esa, fikr tiniq va tushunarli, til oʻrganish zavqli va shirin boʻlishi uchun zamin yaratadi. Oʻqituvchi esa qisman aktyor boʻlishi kerak, desak mubolagʻa boʻlmaydi.

Xulosa

Bugungi kunda o'zbek tiliga bo'lgan qiziqish ortib borayotganligini hisobga olgan holda uni boshqa millat vakiliga tilimizning go'zal taraflarini ko'rsatish, til ta'limni qulaylashtirish siyosat darajasiga ko'tarilar ekan, buning ustida ishlashni davr taqozo qilmoqda. Bunda o'qituvchining roli, til o'rganuvchi yoki o'zga tilli talabaning roli haqidagi muayyan nazariy va amaliy bilimlar muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, dars shakli, o'qitish uslubi mental va madaniy kompetentsiyalarga yo'g'rilgan bo'lishi kerak. Shu ma'noda har qanday tajriba belgilangan maqsadni osonlashtiradi. Til o'rganish boshqa ta'limga nisbatan ommaviy va zamonaviy hisoblangani uchun, bunda xorijiy tajriba muhim rol o'ynashi tabiiy.

Umuman olganda, talabalarga fikrni tushuntirishda yordam beradigan usullar juda muhimdir. Bunda "yaqin rivojlanish doirasi" samarali natija beradi. Uni biz shirin zona deb atadik, ya'ni talabalar tushunadigan miqdorda ma'lumot berish doirasi o'qituvchining hududi hisoblanadi. Ma'lumotni I + 1 darajasida talabalar uchun juda oddiy yoki juda murakkab bo'lmagan tarzda taqdim etish buning asosidir.

Yana bir xulosalardan biri bu – tana tilidan foydalanish. Mazkur texnika yetkazilayotgan axborotni idrok etishda eng samaralisidir. Vizual harakatlar orqali talaba yangi yoki murakkab tushunchalarni anglashi, tushunishi mumkin.

Bundan tashqari "o'qituvchi nutqi" kabi mezon bilan tanishdik. Bu fikrni to'g'ri tushunishda eng ahamiyatli hisoblanadi. Shuningdek, talabalarining tushunganlariga ishonch hosil qilish uchun ularning ko'zlariga qarash kerak bo'ladi.

Nihoyat, havoza: bu tushunchalarni oddiydan murakkabgacha bosqichma-bosqich kiritish g'oyasini ifodalovchi prinsip. Bunda talabalar ko'rsatilgan misollardan o'zlari mustaqil amaliyotga o'tishlari mumkin bo'ladi.

Tana tili, o'qituvchi nutqi va skafolding (havoza) – bularning barchasi tilni talabalarga to'g'ri darajada, to'g'ri joyda taqdim etishga yordam beradigan unsurlardir. Shunday qilib, ular ko'proq ixlosmand talabalarga ega bo'lishadi.

Xullas, «o'qituvchi nutqi», «skaffolding» va «tana tili» tushunchalari bilan tanishganimizdan so'ng, bularni butun faoliyatimizda uni shakllantirib borishimiz kerakligini anglab olish mumkin. Masalan, men hali ham o'qituvchi nutqimni yaxshilash va har kuni yangi usullarni o'rganish ustida ishlamoqdaman.

Adabiyotlar

- Azimova, Nigora. 2010 Uzbek: an elementary textbook. USA.
- Brown, H; Yorio, Carlos; Crymes, Ruth. 1977. DC: Teachers of English to Speakers of Other Languages, Washington, – P. 144–158.
- Ergasheva, Gulruxsor. 2020. O'zbekona. Muharrir. Toshkent. 100 bet.
- Ergasheva, Gulruxsor; Adilova, Saodat. 2021. O'zbekona. Muharrir. Toshkent. 301 bet.
- Krashen, Stephen. 1977. Some issues relating to the monitor model // Teaching and learning English as a Second Language: Trends in Research and Practice: On TESOL '77: Selected Papers from the Eleventh Annual Convention of Teachers of English to Speakers of Other Languages, Miami, Florida, April 26 – May 1.
- Mehrabian, Albert. 1981. Silent Messages: Implicit Communication of Emotions and Attitudes. – 2nd. – Belmont, CA: Wadsworth.
- Mehrabian, Albert. 1972. Nonverbal Communication. Chicago: Aldine-Atherton
- Muxitdinova, Xadicha. 2020. O'zbek tilini o'qitish metodikasi (o'zga tilli guruhlarda). Toshkent.
- Rafiyev A., O'zturk Tunjay, Nuriddinova D. 1997. Chet elliklar uchun O'zbek tili – 1. Toshkent, "Silm.A.Ş" O'zbek-Turk Litseylari Bosh Mudirligi nashri.
- To'xliyev, B.; Shamsiyeva, M.; Ziyodova, T. 2006. O'zbek tili o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi asdabiyot jamg'armasi nashriyoti, Toshkent: 192 b.
- Бакиева, Г.Х.; Караева, Б.Х.; Коршуноса, Е.Н.; Краева, И.А.; Тешабаева, Д.М.; Фролова, Г.М. 2012. Узбекский язык для стран СНГ: Учебник. Москва, ИПК МГЛУ «Рема».
- Выгодский, Л.С. 1999. Мышление и речь. Изд. 5, испр. Издательство 'Лабиринт', Москва, 352с. // <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000763/index.shtml>
- Юлдашев, Р.А. 2015. Методика преподавания узбекского языка в школах с русским языком обучения: Монография. Ташкент: УЗНИИПН, 157 с.

Important aspects of pedagogy in teaching uzbek as a foreign language

Khurshida Kadirova¹

Abstract

One of the objectives of this article is to introduce specific experiences in teaching foreign languages in the teaching of Uzbek, an attempt to increase the effectiveness of the Uzbek language in other language groups, to improve the quality of lessons. It sets the following tasks: a) to compare national and foreign experience in education; b) Investigate factors related to teacher and lesson quality improvement; c) to study the possibilities of using foreign experience in teaching Uzbek as a foreign language; d) Analysis of psychological and methodological competencies in language teaching. Increasing the weight and quality of Uzbek language textbooks and manuals facilitates the learning of the language learner and clarifies his / her understanding. The level of application of the issues raised in the article is of practical importance. Since a methodological approach to language teaching is a necessary factor, it is important to put it into practice, both theoretically and practically.

Key words: *Uzbek language, national program, quality of education, three areas of pedagogy, three techniques of pedagogy, body language, teacher speech, scaffolding, air, field of close development, language education.*

References

- Azimova, Nigora. 2010. Uzbek: an elementary textbook. USA.
Brown, H; Yorio, Carlos; Crymes, Ruth. 1977. DC: Teachers of English to Speakers of Other Languages, Washington, – P. 144–158.
Ergasheva, Gulruxsor. 2020. O'zbekona. Muharrir. Toshkent. 100 bet.
Ergasheva, Gulruxsor; Adilova, Saodat. 2021. O'zbekona. Muharrir. Toshkent. 301 bet.
Krashen, Stephen. 1977. Some issues relating to the monitor model // Teaching and learning English as a Second Language: Trends in Research and Practice: On TESOL '77: Selected Papers from

¹Kadirova Khurshida Batirovna – Candidate of Philological Sciences, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, Associate Professor of Applied Philology, etc.

E-mail: qodirova@navoiy-uni.uz

ORCID: 0000-0001-5194-7155

For reference: Kadirova, Kh. 2022. «Important aspects of pedagogy in teaching Uzbek as a foreign language.» *Uzbekistan: language and culture. Applied Philology* 1 (5): 54-68.

the Eleventh Annual Convention of Teachers of English to Speakers of Other Languages, Miami, Florida, April 26 – May 1.

- Mehrabian, Albert. 1981. *Silent Messages: Implicit Communication of Emotions and Attitudes*. – 2nd. – Belmont, CA: Wadsworth.
- Mehrabian, Albert. 1972. *Nonverbal Communication*. Chicago: Aldine-Atherton.
- Muxitdinova, Xadicha. 2020. O'zbek tilini o'qitish metodikasi (o'zga tilli guruhlarda). Toshkent.
- Rafiyev A., O'zturk Tunjay, Nuriddinova D. 1997. Chet elliklar uchun O'zbek tili – 1. Toshkent, "Silm.A.Ş" O'zbek-Turk Litseylari Bosh Mudirligi nashri.
- To'xliyev, B.; Shamsiyeva, M.; Ziyodova, T. 2006. O'zbek tili o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi asd-abiyot jamg'armasi nashriyoti, Toshkent: 192 b.
- Bakieva, G.X.; Karaeva, B.X.; Korshunosa, Ye.N.; Kraeva, I.A.; Teshabaeva, D.M.; Frolova, G.M. 2012. *Uzbekskiy yazyk dlya stran SNG: Uchebnik*. Moskva, IPK MGLU «Rema».
- Выгодский, Л.С. 1999. Мышление и речь. Изд. 5, испр. Издательство 'Лабиринт', Москва, 352с. // <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000763/index.shtml>
- Yuldashev, R.A. 2015. *Metodika prepodavaniya uzbekskogo yazyka v shkole s russkim yazykom obucheniya: Monografiya*. Tashkent: UzNIIPN, 157 s.